

פרשת האזינו: האם מותר לעזוב את הסעודה לפני הזימון

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה את הפסוק "כִּי יָשֶׁם יְקָרָא הָבָה לְגָדְלָא לְאִיִּנוּ", פסוק ממנו נדרשים הלכות רבות. כפי שראינו שנה שעברה (האזינו שנה ז'), הגמרא במסכת ברכות (מה ע"א) לומדת מפסוק זה גם את החובה לזמן לפני ברכת המזון, ונחלקו המפרשים, האם ניתן להבין מכך שהחובה לזמן מדאורייתא:

א. **הראב"ד** (על הרי"ף מד ע"א) הבין שהזימון נחשב כברכה נוספת, שגם היא מדאורייתא, כמו ברכת המזון. הסיבה שבברכה זו אין שם ה' ומלכות היא, שרק בברכה שחייבים לקיימה יש בה שם ומלכות, ולכן בעוד שהאוכל לחם חייב תמיד לברך ברכת המזון, הרי שאין האוכל לחם מתחייב בברכת המזון וזימון. כך סבר גם **החזון איש** (או"ח לא, א), שהוכיח כדבריו מהגמרא בברכות (מו ע"א), המונה את ברכות ברכת המזון, מכלילה את ברכת הזימון, ומשמיטה את הברכה הרביעית ('הטוב והמטיב'), שכן היא מדרבנן.

ב. **המאירי** (מה ע"א ד"ה וענין) חלק וסבר שהחובה לזמן מדרבנן בלבד, והפסוק אותו מביאה הגמרא הוא אסמכתא בלבד. לשיטתו זו גם הסיבה שאין שם ומלכות בזימון, שכן לא מדובר בברכה של ממש, אלא דרך להתעורר לברכת המזון מתוך כוונה. כך פסק גם **המשנה ברורה** (קצב, א), שטען שכך דעת רוב הפוסקים¹. עם זאת, נראה שלכל השיטות, במקום ספק האם צריך לזמן (לדוגמא במחלוקת שראינו בעבר האם אוכל ירק מצטרף לזימון בשלושה), ניתן לזמן, שכן הזימון אינו כולל הזכרת שם ה' לבטלה. ובלשון המאירי:

"וענין הזימון הוא דרך אזהרה והתראה, להתעורר לברכה מתוך כוונה, ומתוך כך לא הזכרה בו אזכרה ולא מלכות, הואיל ולא הותקנה אלא לאזהרה, אלא שבעשרה הותקנה הזכרת השם כמו שיתבאר, הואיל ומניינם דבר שבקדושה. ואף על פי שברכת המזון מן התורה, אין הזימון מן התורה, ומכל מקום דרשוהו דרך סמך, ממה שנאמר גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו, שנמצא אחד מתרה את השנים להיוועד עמו לרומם את האל-ל".

בעקבות הפסוק המוזכר בפרשה ממנו למדים הלכות זימון, נעסוק השבוע בעניין זה. נפתח במחלוקת הפוסקים האם חיוב הזימון חל בתחילת הסעודה או בסופה (נפקא מינה, האם מותר לצאת לפני סיום הסעודה), והאם שניים שעוד לא סיימו לאכול, מחויבים להפסיק זמנית אכילתם על מנת לענות למי שסיים לאכול לזימון. לאחר מכן נראה מחלוקת הראשונים, עד איזה קטע בברכת המזון צריך להקשיב, מי שמעוניין להמשיך לאכול לאחר הזימון.

שניים שאכלו

הגמרא במסכת ברכות (מה ע"ב) כותבת, שבמקרה בו שלושה אכלו כאחד, חובה עליהם לזמן, ואף במקרה בו יצא אחד מחוץ לבית בלי זימון, עליו לחזור כדי להצטרף ולענות לזימון. בנוסף, גם עשרה שאכלו כאחד אסור להתפצל, אפילו לדוגמא לחמישה וחמישה, שכן זימון בעשרה כולל את שם ה'. לכן גם העוזב את העשרה ללא זימון, צריך לשוב כדי לזמן, ואף ממש לשבת עמם ולא רק לשמוע את הזימון מרחוק. מה הדין כאשר סועד סיים אכילתו לפני חבריו? ייתכן שנחלקו בשאלה זו הפוסקים:

א. **הרשב"א** (ד"ה אחד) כתב, שבמקרה זה הוא לא יכול לברך וללכת, שכן הוא התחייב בזימון בתחילת הארוחה, וממילא עליו לחכות עד שחבריו יסיימו סעודתם ויזמנו. ב. **רב האי גאון** (מובא שם) חלק וסבר, שבמקרה זה, הוא יכול לברך ברכת המזון וללכת, ואינו חייב לחכות לחבריו. מה סברתו? והרי לכאורה התחייב בזימון. **הבית יוסף** (או"ח ר, א) טען, שרב האי גאון מודה לרשב"א שהזימון חל בתחילת סעודה, והוא סבר שמותר לאותו סועד לעזוב, רק במקרה בו אותו סועד מוכרח לצאת.

הב"ח (שם) הקשה על דבריו, שכן מעבר לכך שמפשט דברי רב האי גאון משמע שהוא מתיר לו לברך גם שלא בשעת הדחק, באיזה דחק מדובר לדעת הבית יוסף? אם בהפסד ממון, מי התיר לאותו סועד לבטל מצוות חכמים מפני הפסד ממון?! ואם מפני פיקוח נפש, בוודאי שמותר לו לצאת, והרי אפילו מצווה דאורייתא נדחת. לכן פירש, שרב האי גאון חלוק על הרשב"א, וסבור שחובת הזימון חלה רק בסיום הסעודה, ומשום כך המסיים לאכול לפני חבריו אינו מתחייב בזימון, ובוודאי שיכול לצאת. ובלשונו:

"ולעניות דעתי הדין עם הגאון, משום דלשון משנתנו שלושה שאכלו כאחד חייבין לזמן, משמע דכשאכלו וגמרו סעודתן כאחד חל עליהם חובת זימון, אבל אם האחד ביקש לצאת לשוק באמצע הסעודה, לא חל עדיין עליהן חובת זימון כלל, ועל כן רשאי לברך לעצמו בלא זימון... אבל בית יוסף כתב דהגאון נמי סובר כהרשב"א... ותימה רבה, דאם הדבר נחוץ מפני הפסד ממון, אין לו רשות לעבור על דברי חכמים אפילו יגיע לו הפסד, ואם איכא ספק סכנה אין צריך לאמרו, דפשיטא הוא דאפילו איסור דאורייתא יכול לעבור, ועוד דלשון הגאון משמע כל שביקש לצאת יוצא, אפילו אינו נחוץ".

כיצד נפסק להלכה? **הב"ח** (או"ח ר, א) **והמגן אברהם** (שם, ב) פסקו כהבנתם בדעת רב האי גאון, שחיוב הזימון חל רק בסיום הסעודה. והוסיף הב"ח, שכך גם מנהג העולם. **השולחן ערוך** (שם, א) חלק ופסק כדעת הרשב"א, שחיוב הזימון חל כבר בתחילת הסעודה, ולכן המסיים לאכול לפני חבריו, חייב לחכות שייסימו את אכילתם כדי שיזמנו. כך גם פסק **המשנה ברורה** (שם, ה), שהוסיף שכל האחרונים חלקו על דברי הב"ח והמגן אברהם, וביניהם **הט"ז**, **המאמר מרדכי** ו**האליה רבה**.

שניים שסיימו

ייתכן שהשלכה נוספת למחלוקת (על פי הבנת הב"ח) מתי חלה חובת הזימון, תהיה בפירוש המשך דברי הגמרא (מה ע"ב). הגמרא כותבת, שבמקרה בו שניים סיימו אכילתם, והשלישי טרם סיים, עליו להפסיק אכילתו כדי לענות לזימונם. ובניגוד לכך, חבריו של סועד שסיים סעודתו, לא חייבים להפסיק סעודתם, אם כי יש בכך דבר ראוי. נחלקו הראשונים בביאור הגמרא:

א. **הרשב"א** (שם, ד"ה אחד) **ורבינו יונה** (לג ע"א בדה"ר) סברו, שאותו סועד מחויב להפסיק סעודתו על מנת לענות לזימון לחבריו שסיימו לאכול, שכן הוא מחויב בזימון. לא זו בלבד הוסיף הרשב"א, להבנתו, במקרה בו אותו סועד מסרב לענות, אפשר לזמן גם

¹ **הקריית ספר** (ברכות פרק ה') בדעת ביניים סבר, שזימון בשלושה מדרבנן, וזימון בעשרה מדאורייתא. את דבריו ביסס על גמרא נוספת במסכת ברכות (מח ע"ב), הדורשת עניין הזימון מלשון הפסוק 'את ה' אלוֹקֶיךָ בפרשת עקב, משמע שהזימון מדאורייתא כאשר מזכירים שם ה'.

אם לא יענה. ב. **רש"י** (ד"ה אחד) חלק ופירש, שאותו סועד לא חייב להפסיק אכילתו לטובת חבריו, אלא שיש בכך דרך ארץ. ייתכן שצעד בשיטת רב האי גאון, שעל אף שכבר משעת הישיבה יחד ניתן לזמן, החובה לזמן חלה רק בסוף הסעודה, והוא הרי עוד לא סיים סעודתו, לכן אינו מוכרח מעיקר הדין להפסיק (וכך פירש המגן אברהם את שיטתו בסוגיה אחרת). ובלשונו:

"שלשה שאכלו כאחת - אחד מפסיק לשנים: אם גמרו השנים סעודתן ורוצין לזמן, דרך ארץ הוא שיהא האחד מפסיק את סעודתו עד שיזמנו עליו עד ברכת הזן, דהיינו ברכת זימון, וחוזר וגומר סעודתו, אבל שנים אין עליהם להפסיק בשביל היחיד, וימתין עד שיגמרו."

להלכה פסק **השולחן ערוך** (ר, א) כדעת הרשב"א, שסועד אחד מוכרח להפסיק אכילתו כדי לענות לשניים שסיימו. אמנם, על אף שמפשט השולחן ערוך משמע שבכל עניין אותו סועד מוכרח להפסיק, **הביאור הלכה** (שם, ד"ה שאכלו) הביא מחלוקת בין הראשונים, האם כאשר הגמרא כותבת שאותו סועד חייב להפסיק, הכוונה רק למקרה בו הם מוכרחים לצאת בדחיפות, או שגם ללא סיבה מוצדקת הם יכולים להכריחו. עם זאת הוסיף, בוודאי שלכולי עלמא יש בכך מידת דרך ארץ שאותו סועד יפסיק.

עוד פסק **השולחן ערוך** (שם, ב) כדעת הרא"ש (ברכות ז, יב), שכאשר אותו סועד ממשיך לאכול לאחר שזימנו, הוא לא צריך לברך שוב ברכת המוציא, שכן על אף שהקשיב לזימון, לא הסיח דעתו מהאכילה. כפי שהעיר בבית יוסף (שם), למרות שרב האי גאון סבר שהזימון נחשב כהפסק האכילה הראשונה, ולכן לדעתו עליו לברך שוב המוציא. הראב"ד אף סבר שעליו לברך קודם ברכת המזון, ליטול ידיים, לברך המוציא, ורק אז להמשיך באכילתו, כיוון שספק ברכות להקל, יש לפסוק כדעת הרא"ש.

עד היכן מאזינים

נקודה נוספת הממשיכה את הדיון שראינו עד כה, היא עד היכן אותו סועד שאינו מברך, אלא רק מצטרף לזימון, צריך להקשיב בברכת המזון. יש על כך מחלוקת, שייטכן ותלויה בביאור הגמרא במסכת ברכות (מו"ע"א). הגמרא כותבת, שנחלקו עד היכן ברכת הזימון, לדעת רב נחמן עד 'נברך', ואילו לדעת רב ששת עד 'הזן'. נחלקו הראשונים, בביאור מחלוקתם:

א. **רש"י** (ד"ה עד) פירש שמחלוקתם היא בשאלה, מתי מסתיים נוסח הזימון, ומתחיל ברכת המזון. לדעת רב נחמן, ברכת הזימון היא עד 'ברוך שאכלנו משלו... ומטובו חיינו', דהיינו לפני שמתחילים "ברוך אתה ה'... הזן את העולם כולו" וכו'. ואילו לדעת רב ששת, גם חלק זה כלול בברכת הזימון, והוא מסתיים רק במילים "ברוך אתה ה' הזן את הכל", לפני התחלת "נודה לך ה'..."

משום כך פירש **רש"י** (ד"ה להיכן), שכאשר הגמרא בהמשך (מו"ע"ב) דנה בשאלה 'להיכן הוא חוזר', ומביאה מחלוקת האם 'חוזר לראש', או 'למקום שפסק', כוונתה לדון רק בדעת רב ששת. לשיטתו שברכת הזימון כוללת ברכת הזן, יש להסתפק, אותו סועד שהפסיק לשמוע זימון חבריו, האם כאשר הוא סיים לאכול, עליו לדלג על ברכת הזן ולהתחיל בברכת הארץ, שכן הוא שמע את חבריו אומרים אותה בזימון. או שמא הוא חוזר לומר שוב ברכת הזן, שכן התחייב בה בשעת הזימון. ובלשונו:

"להיכן הוא חוזר? מי שנצטרף לזימון, ואמר לעיל אליבא דרב ששת, ברכת זימון עד הזן, והוצרך זה להיות מפסיק אכילתו עד שיגמור המברך ברכת הזן, וחזר זה שהפסיק לשנים וגמר סעודתו, להיכן הוא חוזר לברך לאחר שיגמור סעודתו. חוזר לראש - לתחילת הזן, שהרי נתחייב בזימון, שבתחילה הוקבע בשלשה. (או) למקום שפסק - לברכת הארץ, כשאר יחיד."

ב. **התוספות** (ד"ה עד) **והרא"ש** חלקו וסברו, שאין מחלוקת שנוסח הזימון מסתיים לפני שמתחילים ברכת הזן, דהיינו עד ברוך שאכלנו... ומטובו חיינו, ושברכת הזן היא חלק מברכת המזון. לטענתם, המחלוקת בין האמוראים היא השאלה שראינו לעיל, עד היכן בברכת המזון אותו סועד שאינו מברך, אלא רק מצטרף לזימון, צריך להקשיב, לפני שיכול לחזור לאכול.

הם דחו שיטת **רש"י**, שכן העלו מספר קושיות, ונראה שלוש; **הראשונה**, הגמרא אומרת שברכת הזן מהתורה, ומשמע שחובה תמיד לאומרה. לפי שיטת **רש"י**, נמצא שלדעת רב ששת יחיד שאכל לא אומרה, שכן היא חלק מזימון אותו אומרים רק בשלושה. **השניה**, הגמרא קוראת במפורש לברכת המזון 'שלוש ברכות', ואילו לפי רב ששת, שבדרך כלל הלכה כמותו, כאשר יחיד מברך ברכת המזון כוללת רק שתי ברכות מדאורייתא. **השלישית**, מעשים בכל יום שגם יחיד מברך ברכת הזן. ובלשונם:

"פירש **רש"י** ממתין עד הזן, והזן בכלל שנים אינם מברכין הזן. ולא נהירא, דברכת הזן דאורייתא, ואיך יחיד פטור מינה!? ועוד הא קיימא לן כרב ששת באיסורי, ולדידיה יחיד אומר שנים, ובכל דוכתא נקט שלש ברכות, ודוחק לומר דלא מיירי אלא ביש זימון לרב ששת. ועוד דמעשים בכל יום דיחיד מברך שלש ברכות... לכן יש לפרש דקאי אדלעיל דקאמר אחד מפסיק לשנים ובעי נמי עד היכן צריך להמתין עד שיברכו השנים."

כיצד יפרשו את שאלה 'להיכן הוא חוזר', ומביאה מחלוקת אם 'חוזר לראש', או 'למקום שפסק'? נאמרו שתי אפשרויות; **התוספות** יישבו, שהגמרא דנה במקרה בו אדם האזין לזימון עד ברכת הזן (כדעת רב ששת), יצא מחוץ לביתו, וכעת מסתפק, האם עליו לחזור ולברך ברכת המזון מההתחלה, שכן הוא לא אכל עוד, או שהפסק מחייבו להתחיל מההתחלה. **הרשב"א** יישב, שהמחלוקת ביחס לנוסח הזימון. האם לאחר שענו המזמנים 'ברוך שאכלנו משלו ומטובו חיינו', על המזמן לחזור לראש, דהיינו לומר כמו שאמר בהתחלה, 'נברך שאכלנו משלו', או במקום שפסק, דהיינו בלשון העונים לזימון 'ברוך שאכלנו משלו', וכפי שנוהגים כיום.

להלכה

מוסכם שאין הלכה כהבנת **רש"י**, וגם יחיד המברך ברכת המזון צריך לברך ברכת הזן. נחלקו **השולחן ערוך** ו**הרמ"א** (ר, ב), כיצד יש לפסוק במחלוקת רב נחמן ורב ששת. לדעת השולחן ערוך הלכה כרב נחמן, ולכן הזימון מסתיים לפני ברכת הזן, וסועד המזמן שאינו מברך, מנקודה זו יכול להמשיך באכילה. ואילו לדעת הרמ"א, הלכה כרב ששת, ורק לאחר ברכת הזן ניתן להמשיך לאכול. בנוסף לשיטתו, המזמן צריך לומר בקול עד ברכת הזן, שכן היא כלולה בזימון.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף? מוזמן במייל: tora2338@gmail.com או בערוץ הוואטסאפ 'הלכה בפרשה'.